

Программы проекта дарят уникальный шанс понять себя и своих близких, возможность научиться ценить другого человека и создавать партнерские отношения, а это творческое общение друзей, обретение счастья в радости совместных открытий и устремлений новой эпохи. Приглашаем к сотрудничеству.

Литература:

1. Искусство быть вместе. Мужчина и женщина: искусство взаимоотношений: искусство быть родителем /И.Ю. Полякова, А.Ю. Меньшова, О.И. Панова; Междунар. науч. шк. универсологии [и др.]. – М.: Амрита-Русь, 2006. – 240с: ил.
2. Поляков В.А. Универсалии психогенеза. Практика психосистемологии. – М.: МНШУ, 2010 – 128с: ил.
3. Поляков В.А. Моделирование системы здорового образа жизни. Мн.: ВЭВЭР, 2000. – 136 с.
4. Полякова И.Ю., Поляков В.А. Психосистемология. Мн.: «ВЭВЭР», 2003. – 244 с.
5. Полякова И.Ю., Поляков В.А. Психосистемология. Причинно-системная психология: теория и практика. – Мн.: 2003.-244 с.

Особливості фізичного розвитку розумово відсталих дітей

А.Й. Григор'єв, д.ф., професор кафедри корекційної педагогіки і здоров'я людини
Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка,
Заслужений працівник освіти України

Специфіка фізичної підготовки учнів допоміжної школи полягає в тому, що основні завдання – зміцнення здоров'я й загартування організму, сприяння правильному фізичному розвитку, формування життєво важливих рухів, розвиток основних рухових здібностей (сили, швидкості, витривалості, спритності) – вирішуються в діалектичній єдності. Можливості подолання чи послаблення відхилень у фізичному розвитку, руховій функції, розумовій діяльності аномальних дітей, вивчаються цілим рядом досліджень, теоретичним підґрунтям яких є поняття про первинні й вторинні відхилення в структурі дефекту. Таким чином, вся робота з фізичного виховання учнів допоміжної школи повинна будуватись на підставі корекційної спрямованості і покликана сприяти загальному фізичному й психічному розвитку дітей-олігофренів.

Розумова відсталість – один із найбільш розповсюджених та важких за соціальними наслідками дефектів людини. Вона характеризується стійко порушеною пізнавальною діяльністю внаслідок органічного ураження головного мозку. Характерною особливістю розумової відсталості є недорозвиток не тільки пізнавальної сфери, а й інших сторін психічної діяльності: емоційно-вольової, психомоторної, мовної та всієї особистості в цілому.

Ця категорія дітей з най раннього віку потребує не тільки медичної допомоги, а й спеціальних умов та методики навчання й виховання.

Основою порушення розумового розвитку дитини є клінічна патологія центральної нервової системи, головним чином, її найбільш складних і пізно сформованих мозкових структур. На думку Л.С.Виготського (1956) «ядро дебільності» складають слабкість

замикаючої функції, інертність нервових процесів і підвищена здатність до охоронного гальмування.

Таким чином, розумово відсталим дітям притаманні: ослаблення сили нервових процесів, порушення їхньої рухливості, патологічна іррадіація збуджуючого й гальмівного процесів, порушення нормальної динаміки взаємодії першої та другої сигнальних систем.

В дослідженні реабілітаційно-відновлювальних процесів аномальних дітей важливим є питання диференціації і типізації їх за основними морфологічними й нозологічними ознаками як об'єкту корекційного впливу рухливих ігор. Науковці виділяють такі форми олігофренії:

Неускладнена форма. Працездатність, рівень досягнень в інтелектуальній і трудовій діяльності, особливості особистості корелюють із ступенем інтелектуального недорозвитку. Ці діти майже завжди спокійні, врівноважені, дисципліновані й працелюбні. При виконанні посильних для них завдань достатньо уважні та організовані.

Вони емоційно прив'язані до членів сім'ї, вчителів, однолітків. Як правило, залюбки допомагають по дому, радіють успіхам у школі і засмучуються при невдачах, їм властиве почуття сором'язливості. Певне збереження емоційної сфери й особистості полегшує розуміння ситуації, сприяє орієнтуванню в оточуючому середовищі. В допоміжній школі діти з неускладненою формою дебільності при інших рівних умовах достатньо успішно опановують передбачені програмою знання та навички.

Олігофренія, ускладнена нейродинамічними розладами, поєднує інтелектуальний недорозвиток із явищами психомоторного розгальмування (збудженості) чи загальмованості. В першому випадку інтелектуальна працездатність і психічний розвиток у цілому додатково страждають від рухового розгальмування, імпульсивності, афективної невірноваженості. В іншому випадку інтелектуальний недорозвиток посилюється руховим і емоційним гальмуванням. Знижена працездатність цих дітей, як правило, пов'язана з церебрастенічними розладами у вигляді швидкого виснаження інтелектуальної продуктивності й емоційного тону, головного болю, явищ вегетативної дистонії, неврозоподібних розладів.

Особливу увагу дослідників привернула *олігофренія, ускладнена психопатоподібними розладами.* При ній спостерігається поєднання психічного недорозвитку з явищами вираженого афективного збудження, розгальмування потягів (сексуальність, булемія, схильність до крадіжок тощо). Цей вид ускладненості найбільш типовий для олігофренії, обумовленої постнатальними ураженнями /менінгіти, травми/ із залученням у патологічний процес підкоркових утворень і вимагає в системі фізичного виховання особливої уваги.

Серйозним об'єктом дослідження стали *діти з олігофренією, ускладненою епілептоформними розладами.* Ця форма проявляється у поєднанні недоумства з різними судорожними станами (розгорнуті чи малі припадки, епілептичні еквіваленти, абсанси тощо).

Ще дві форми олігофренічних проявів аномальних дітей, що підлягали дослідженню та вивченню умов впливу на їх потенційні можливості рухово-динамічних процесів, пов'язані з особливостями патологічного розвитку аналізаторів і глобальних мозкових структур, зокрема, при *олігофренії, ускладненій важкими порушеннями функцій лобних частин мозку.* У таких дітей пізнавальна діяльність грубо страждає у зв'язку з різким зниженням цілеспрямованості. В одних спостерігається млявість, пасивність, рухова загальмованість, автоматична підкорюваність. Іншим властива імпульсивність, розгальмування, метушливість, ейфоричний фон настрою, постійне відволікання на будь-які подразники і другорядні асоціації. Своєрідність мови цих дітей виявлялась у поєднанні

її зовнішнього багатства з нерозумінням змісту, штампами, резонерськими й бездумними повторами чужих висловлювань і сентенцій.

При олігофренії, ускладненій порушеннями в системі окремих аналізаторів, поряд із загальним недорозвитком мозку відмічаються виражені осередкові ураження. В цих випадках недоумство поєднується з порушеннями зору, слуху, мови, опорно-рухового апарату.

На думку фахівців, неоднорідність контингенту розумово відсталих дітей опосередкована не тільки етіологічними й клінічними ознаками, а й особливостями соціально-трудової адаптації, що важливо з педагогічної точки зору. Установлено, що у розумово відсталих дітей формування особистості, позитивної соціальної спрямованості здійснюється неоднаково успішно, а у ряді випадків наштовхується на серйозні труднощі, зумовлені особливостями дефекту. З метою пошуку шляхів корекційної роботи до цих дітей застосовують індивідуальні специфічні підходи. Особливому педагогічному впливу підлягають їх мотивація та інтерес до навчання, фізичного виховання та ігрової діяльності.

Показники, які характеризують позитивне ставлення до навчання у нормально розвинутих дітей у певній мірі властиві і розумово відсталим. Однак, пізнавальний інтерес в останніх не досягає такого розвитку як у нормально розвинутих. Розумово відсталим дітям не в повній мірі доступні й широкі соціальні мотиви навчання типовим ігровим ситуаціям, що активізують фізичний та інтелектуальний розвиток.

Психопатологічна картина розвитку їхніх пізнавальних процесів не вичерпується лише інтелектуальним дефектом. У розумово відсталих дітей завжди існує недорозвиток емоційно-вольової сфери, який у значній мірі залежить від активізації інтелектуальної, трудової та фізичної діяльності і проявляється в примітивності почуттів й інтересів, недостатній виразності, диференційованості й адекватності емоційних реакцій, слабкості мотивації діяльності, особливо до пізнання навколишнього світу.

Класик психології та дефектології Л.С.Виготський (1984) підкреслював необхідність корекції цілісного особистісного розвитку розумово відсталих дітей шляхом залучення їх у різні види діяльності. Він відзначав, що діяльність людини не просто механічна сума невпорядковано діючих навичок, вона структурно охоплюється й упорядковується цілісними динамічними тенденціями – спрямуваннями й інтересами.

Дана теорія, як і концепція про «зону найближчого розвитку», є досить актуальною й може бути використана як відповідна позиція для вивчення можливості запровадження рухливих ігор у різні сфери діяльності аномальної дитини, де основними спонукальними мотивами якраз і можуть служити спрямування й інтереси.

Аналіз науково-експериментальних і методологічних досліджень спеціалістів у роботі з особами, які потребують корекції, дозволяє визначити дві принципові основи розвитку їх психіки:

- розумово відстала дитина більш-менш успішно засвоює все просте, елементарне, але не може досягнути вищого рівня спілкування й абстракції;
- необхідно розрізняти первинний дефект і похідні ускладнення.

Для нас важливо, що за цією теорією вищі психічні функції, тобто вищі форми прояву пам'яті, мислення, характеру, є продуктом культурного розвитку, одним із компонентів якого слід розглядати фізичну культуру.

Об'єктом серйозних досліджень повинен стати процес формування характерологічних і компенсаторних функцій. Для їх посилення у дітей-олігофренів необхідне експериментальне вивчення ефективності різних засобів і методів педагогічного впливу, в тому числі засобів фізичного.

Особливої уваги заслуговують спеціально спрямовані дослідження адекватності процесів взаємодії різних видів діяльності олігофренів на підставі залучення їх в активні форми змагально-конкурентних обставин, в результаті яких підвищуються адаптивні функції організму, спонтанний і цілеспрямований компенсаторний вплив, соціалізація в умовах виробничих відносин (А.Й.Григор'єв, 1995, Грицюк В.І. 1999).

У сучасних дослідженнях звертається увага на те, що при створенні науково-обгрунтованої системи реабілітації розумово відсталих школярів повинні враховуватись особливості їх рухової сфери. Недосконала моторика дітей з порушенням інтелекту не тільки перешкоджає процесу навчання їх руховим діям, але і гальмує подальший розвиток. Від стану моторики в значній мірі залежить і психічний розвиток дитини.

Питання навчання й виховання олігофренів, підготовка їх до суспільно-корисної праці має важливе соціальне значення. Це спонукає фахівців звертати особливу увагу на розробку методів роботи з цим контингентом дітей, а також на весь комплекс питань комплектування й організації роботи спеціальної загальноосвітньої школи, для осіб, які мають порушення розумового розвитку (В.І. Бондар, 1988).

У наукових розробках вітчизняної спеціальної педагогіки й психології відзначаються специфічні особливості розвитку дітей, основними з яких, вважаються не тільки патологічні зміни вродженого характеру спадкового походження, а й порушення діяльності мозку, які розвиваються в перші роки життя.

Важливим напрямом в організації навчально-виховного процесу розумово відсталих школярів є покращення їх інтелектуальних здібностей, чому повинен сприяти розвиток тих видів діяльності, які викликають емоційно-позитивне ставлення. Таким важливим чинником, на наш погляд, і є ігрова діяльність.

Як свідчить практичний досвід і дані ряду обстежень одним із серйозних резервів в удосконаленні інтелектуальних здібностей дітей є подальша оптимізація процесу їхнього фізичного виховання.

Фізична культура є важливою частиною системи навчально-виховної роботи допоміжної школи. І хоча за останні роки число вітчизняних і зарубіжних досліджень по вивченню впливу всіх форм занять фізичними вправами на організм аномальних дітей збільшилось, є ще деякі аспекти цієї проблеми, які не отримали необхідної уваги й розвитку. Зокрема, актуальним є вивчення варіативності емоційних реакцій і інтелектуальних проявів у процесі цілеспрямованих ігрових дій [1, 4].

Як показують дослідження, низький рівень рухових здібностей в аномальних дітей є не тільки наслідком первинних порушень і обмеженості об'єму їх рухової активності у порівнянні з учнями масових шкіл, а й недостатньої розробленості методики фізичного виховання. Це підтверджується тим, що при систематичних заняттях фізичною культурою із застосуванням оптимальних навантажень діти з різноманітними пошкодженнями за багатьма показниками фізичної підготовленості наближаються до норми.

Особливу увагу у процесі фізичного виховання дітей-олігофренів необхідно приділяти методично вірному використанню прийомів вербального й невербального впливу, які не тільки оптимізують процес навчання, але й активізують пізнавальну діяльність, що свою чергу, розвиває розумові можливості учнів допоміжної школи.

Отже, аналіз досліджень вітчизняних та зарубіжних авторів дає підстави обгрунтування можливостей організації фізичного виховання з різними категоріями аномальних дітей, а також визначити види рухливих ігор, форми їхнього запровадження, дозування навантажень в процесі проведення відповідно до особливостей фізичного та інтелектуального розвитку учнів.

Слід визначити, що праці як загально педагогічного, так і дефектологічного спрямування потребують критичного осмислення в практиці дослідження рухових проявів в умовах молодших класів допоміжної школи, так як вони не враховують специфічних особливостей ігрових дій на початковому періоді навчальної діяльності.

Фізичні вправи як основний засіб фізичного виховання є продуктом творчої діяльності людини. На кожному історичному етапі вони змінюються й удосконалюються залежно від особливостей розвитку кожного народу.

Водночас, фізична культура успадковує характерні національні цінності завдяки збереженню народних традицій і звичаїв, а також збагачується адаптованими інтегрованими запозиченнями. Паралельно з головним завданням – удосконаленням тіла людини, народна фізична культура суттєво впливає на духовний світ – світ емоцій, естетичних смаків, етичних і світоуявних аспектів особистості [2, 3].

В основі розвитку фізичних процесів лежить моторика людського організму. Біологічною основою моторної діяльності є природжена потреба в рухах.

Ця потреба може задовольнятися людиною в процесі трудової діяльності та підготовки до неї. Однак по мірі зміни форм праці, її диференціації, автоматизації засобів виробництва може виникнути така ситуація, коли трудові процеси не зможуть реалізувати рухові потреби людини. Ряд авторів вважає, що у випадку, коли кінезофілія не реалізується в самій праці, то це повинно відбуватись у інших формах моторної діяльності – у спеціально організованих заняттях фізичними вправами. Таке положення надзвичайно важливе для дитячого віку, коли оптимальна рухова активність визначає нормальний ріст і розвиток організму, сприяє найбільш повній реалізації генетичного потенціалу і підвищує опірність до захворювань.

Рухова активність не виникає спонтанно, а формується в процесі життя людини, тобто в соціальному середовищі і під його впливом; вона також залежить від генетичних факторів і стану здоров'я.

Вітчизняні дефектологи вважають рухову активність дітей молодшого шкільного віку категорією не домінантною, а лабільною в залежності від факторів сезонних та добових змін і фізіологічних особливостей потреб організму. Це вимагає спеціальної організації рухової діяльності. Сезонні ритми моторної поведінки можуть бути переконливим підґрунтям для диференційованого нормування навантажень у річному циклі і є невикористаним резервом збереження й зміцнення здоров'я дітей та підлітків.

Рухова активність змінюється і протягом доби. Було виявлено підвищення рухової активності з 7 до 8, з 12 до 15, з 17 до 19 та з 20 до 21 години. Відмічено два піки підвищення фізичної та розумової працездатності і протягом доби, пов'язані зі сплесками активності нервової системи. Перший припадає на 9–13 годин, другий – на 16–18.

Ці дослідження показали, що в процесі навчальної діяльності необхідно виявити найбільш оптимальне співвідношення розумових і фізичних навантажень, щоб поступово підвищувати працездатність дитячого організму за рахунок функціональної активізації.

Чим раніше організовують спеціально спрямований педагогічний процес, тим успішніше розвивається механізм компенсації. Саме в молодшому шкільному віці негативні інтелектуальні прояви мають максимально виражений характер. В той же час система досліджень рухової діяльності олігофренів в умовах корекційного навчання в період психічної декомпенсації показує, що рівень моторного розвитку відстає від рівня нормально розвинутих однолітків. Тому застосування в цей час корекційних заходів, зокрема, ігрових є найбільш необхідним і перспективним [2].

У відновленні порушених функцій провідна роль належить фізичним вправам. Аналіз навчальних програм спеціальних загальноосвітніх шкіл для розумово відсталих

дітей з фізичного виховання показує наявність різноманітного складу засобів і методів, які дозволяють впливати на рухову сферу.

Специфічними особливостями фізичних вправ із метою активізації дітей молодшого шкільного віку є:

- а) глибока біологічність і адекватність;
- б) універсальність (немає жодного органу, який не реагував би на рух);
- в) відсутність негативної побічної дії (при використанні оптимальних дозованих навантажень);
- г) можливість тривалого застосування вправ, яка не має обмежень, переходячи із профілактичного й лікувального в загальнооздоровче й тренувальне.

У процесі досліджень було підтверджено, що фізичні вправи мають сприятливий вплив на фізичний розвиток і розумову працездатність школярів, тобто на психічну діяльність аномальних дітей у цілому. Органічний зв'язок між психікою й моторикою помічений давно. Психіка виражається в моторних актах, цей зв'язок двобічний і взаємозалежний. З погляду експериментаторів, можливо й доцільно впливати на розвиток психічних функцій аномальних дітей за допомогою засобів фізичної культури й трудової діяльності.

Одним із засобів корелятивної діяльності в умовах ураження аналізаторів, які наявні у розумово відсталих дітей, є заняття гімнастикою, яка у свою чергу формує моторні передумови до інших компонентів. Тому, ми розглядаємо її як пропедевтичну передумову розвитку рухів дітей, в тому числі й ігрових. А саме, за допомогою різноманітних засобів та методів гімнастики найбільш успішно вирішуються завдання початкового фізичного виховання: у дітей і підлітків створюється основа для розвитку рухових здібностей, значно поліпшуються їхні функціональні та адаптаційні можливості. Разом із цим, різноманітність гімнастичних вправ дозволяє забезпечити їх вибірковий локальний вплив на окремі системи організму. Виходячи з того, що гімнастика позитивно впливає на розвиток вестибулярного апарату, координацію й культуру рухів, що особливо важливо в умовах спеціальної школи, останнім часом поширюється увага до гімнастичних компонентів у загальній ієрархії й структурі фізичного виховання розумово відсталих [1, 3, 4].

Безпосередній зв'язок з ігровою, інтелектуальною і фізичною діяльністю олігофренів мають заняття легкою атлетикою. У процесі їхньої організації й проведення закладаються майбутні елементи валеологічних знань (А.Й. Григор'єв, 2004), витривалості, продуктивної працездатності. Слід відзначити актуальність легкоатлетичних компонентів в організації ігрової діяльності дефектних дітей.

Аналіз літературних джерел показав, що рухливі ігри є важливим засобом усебічного виховання дітей молодшого шкільного віку як нормально розвинутих, так і з різноманітними відхиленнями. Проте їхнє змістове наповнення і структурні компоненти, враховуючи корекційно-відновлювальний потенціал, залишають місце для подальших досліджень і вдосконалення шкільного процесу.

Рухливі і спортивні ігри задовольняють потребу дитини в русі, збагачують її руховий досвід. За допомогою ігор закріплюються й удосконалюються уміння та навички з основних рухів (ходіння, бігу, стрибків, рівноваги), розвиваються швидкість, витривалість, сила, спритність, гнучкість.

Рухливі і спортивні ігри мають значний вплив на виховання морально-вольових якостей. Свої дії – учасники гри підпорядковують правилам. Правила регулюють поведінку, сприяють вихованню свідомості дисципліни, привчають відповідати за конкретні вчинки, розвивають почуття колективізму.

Крім цього, рухливі ігри повинні ефективно впливати на розумовий розвиток дитини, допомагати уточнити уяву про навколишній світ, різні явища природи. Виконуючи різноманітні ролі, імітуючи дії тварин, птахів, комах діти на практиці застосовують здобуті знання про життя, поведінку й засоби пересування тварин, під час ігрової діяльності у них створюються позитивні умови для розвитку уваги, пам'яті, сприйняття, творчої фантазії.

Розумово відсталим дітям доводиться зустрічатись в подальшому житті зі значними труднощами, їх подолання потребує необхідної психічної та фізичної підготовки, чому повинні сприяти рухливі та спортивні ігри, які б відповідали психічному розвитку аномальних школярів, їх інтелекту і накопиченим навичкам.

Для правильного добору необхідних ігор, дослідникам довелося вивчити якомога детальніше природу й характер дефекту дитини, особливості їхнього фізичного розвитку, позитивні сторони і потенційні можливості. Але труднощі в точному дозуванні фізичних навантажень, наявності елементів змагання й емоційності дій, потребують обережного підходу до використання ігор на заняттях з аномальними дітьми.

Отже, аналіз літератури з питань активізації рухової діяльності розумово відсталих молодших школярів дає можливість чітко визначити місце й роль фізичних вправ і рухливих ігор у навчально-виховному процесі з такими дітьми та умови їхнього застосування:

1. Для нормального розвитку дітей необхідний постійний оптимальний рівень рухової активності: в нерозривній єдності з корекційно-відновлювальною.

2. Рухова активність має онтогенетичну, добову і сезонну мінливість, що необхідно враховувати в роботі з молодшими розумово відсталими школярами.

3. Для усунення гіпокінезії та покращення фізичного й розумового розвитку дітей-олігофренів необхідне запровадження спеціально спланованих і організованих занять фізичними вправами, рухливими і спортивними іграми.

Ефективна організація, структура, зміст, варіативність ігор у початковій стадії навчальної діяльності олігофренів потребує серйозного дослідження, вивчення всіх процесів рухової сфери, інтенсивності компонентів, включення в конкурентні ситуації, передбачає пошук нових ситуаційних проявів різноманітних рухливих ігор в структурі навчально-виховного процесу. З цією метою, на наш погляд, доцільним є включення в програму допоміжних шкіл елементів різних видів спорту – гімнастики, легкої атлетики, спортивних і рухливих ігор.

Література:

1. Григор'єв А.Й. Діти з особливими потребами. Монографія. – К.: Преса України, 2006. – 345 с.
2. Єфименко М.М. Сучасні підходи до корекційної спрямованого фізичного виховання дошкільників з порушеннями опорно-рухового апарату. – Вінниця: Нілан-ЛТД, 2013. – 356 с.
3. Коррекционная и специальная педагогика / Андреева О.И. – Азов, 2012. – 168 с.
4. Седнева В. О. Основи корекційної роботи з учнями, які мають особливості психофізичного розвитку. – Миколаїв: ОППО, 2011. – 102 с.